

अध्याय एकोणिसावा प्रारंभ

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

जयजयाजी आनंदकंदा । जयजयाजी अभेदा ।
माझे नमन तुझ्या पदा । असो सर्वदा अनन्यभावे ॥१॥

हे राघवा रघुपती । पाव आतां शीघ्र गती ।
माझा अंत पहाशी किती ? । हें कांहीं कळेना ॥२॥

खच्या थोरांशी कठोरता । नाहीं शोभत अनंता ।
याचा विचार कांहीं चित्ता । करा आपुल्या ये काळीं ॥३॥

मी दीनवाणें मारितों हांका । मला दगा देऊं नका ।
हे जगदीशा जगन्नायका । पावा दासगणूस ॥४॥

महाराज असतां शेगांवांत । विप्र एक काशिनाथ ।
जो खंडेरावाचा होय सुत । गर्दे उपनांव जयाचें ॥५॥

तो आला दर्शना । समर्थांच्या वंदिले चरणां ।
मूर्ति पाहून त्याच्या मना । आनंद झाला अतिशय ॥६॥

माझ्या सन्माननीय वडिलानें । जीं जीवन्मुक्ताचीं लक्षणें ।
लिहिलीं अनुभवानें । त्याची प्रत्यक्ष मूर्ति ही ॥७॥

माझें भाग्य धन्य धन्य । म्हणून हें पाहण्या चरण ।
आलों खामगांवाहून । त्याचें सार्थक झालें कीं ॥८॥

तों समर्थांनीं लीला केली । कोपरखिळी मारली ।
काशिनाथाच्या पाठीस भली । आपुल्या परमकृपेनें ॥९॥

जा तुझा हेत पुरला । वाट पाहे तारवाला ।
या भाषणें घोंटाळला । काशिनाथ मानसीं ॥१०॥

म्हणे काम ना माझें ये ठाईं । मी न आलों मागण्या कांहीं ।
तारवाला शिपाई । वाट पहातो काय हें ? ॥११॥

त्याचें गूढ कळेना । पुसण्या छाती होईना ।
निमुटपणें वंदून चरणा । गेला निघून खामगांवीं ॥१२॥

तों तारवाला शिपाई । उभा दारांत होता पाही ।
तार घेतली घाई घाई । कशाची ती बघण्यास ॥१३॥

तारेंत हा मजकूर । तुमचा केला तक्रूर ।
मुनसफीच्या हुद्दयावर । मोशीं तालुक्याकारणें ॥१४॥

तें पाहतां आनंदला । कोपरखिळीचा अर्थ कळला ।
त्या काशिनाथ पंताला । पहा संतांचें ज्ञान कैसें ? ॥१५॥

असो एकदां नागपुरीं । समर्थांची गेली स्वारी ।
गोपाळ बुटीचिया घरीं । त्याच्या अति आग्रहानें ॥१६॥

ही भोसल्याची राजधानी । पूर्वकालीं होती जाणी ।
त्या शहराची आज दिनीं । दैना झाली विबुध हो ॥१७॥

स्वातंत्र्यरूपी प्राण गेला । खरा धनी याचक ठरला ।
परक्यांचा बोलबाला । झाला जया शहरांत ॥१८॥

गज घोडे पालख्या अपार । नाहींशा झाल्या साचार ।
रस्त्यानें फिरे मोटार । अति जोराने विबुध हो ॥१९॥

असो हा महिमा काळाचा । नाहीं दोष कवणाचा ।
वाडा गोपाळ बुटीचा । होता सिताबडींवर ॥२०॥

त्या भव्य सदनांत । नेऊन ठेविले सदगुरुनाथ ।
जैसा वाघ किल्ल्यांत । कोंडोनिया टाकावा ॥२१॥

बुटीचा ऐसा विचार । या सिताबडींवर ।
महाराज ठेवावे निरंतर । जाऊं न द्यावें शेगांवा ॥२२॥

अक्रूरानें कृष्णाला । जैसा मथुरेमाजीं नेला ।
तोच प्रकार येथें झाला । काय वर्णन करावें ? ॥२३॥

शेगांव पडलें भणभणीत । अवघे लोक दुःखित ।
विनविती हरी पाटलाप्रत । महाराज येथें आणा हो ॥२४॥

कुडीमधून गेला प्राण । कोण पुसे तिजलागुन ? ।
तैसें समर्थावांचून । शेगांव हें प्रेत पहा ॥२५॥

तुम्हीं गांवचे जमेदार । करा याचा विचार ।
बुटी मोठा सावकार । तेथें न आमुचा लाग लागे ॥२६॥

टक्कर हत्तीहत्तींची । होणें आहे योग्य साची ।
येथें आम्हांसम कोल्ह्याची । नाहीं मुळीं किंमत ॥२७॥

जंबुमाळीसी लढायाला । मारुती हाच योग्य ठरला ।
जिंकावया कर्णाला । झाली योजना अर्जुनाची ॥२८॥

तुम्हीं नागपुराप्रती जावें । समर्थासी घेऊन यावें ।
आम्हां अवघ्यांस सुखवावें । हीच आहे विनंति ॥२९॥

इकडे बुटीच्या घरांत । आजुर्दे राहिलें संत ।
जेवीं हस्तिनापुरांत । कृष्ण नाहीं आनंदला ॥३०॥

महाराज म्हणती बुटीसी । जाऊं दे मज शेगांवासी ।
या आपुल्या भव्य सदनासी । ठेवून आम्हां घेऊं नको ॥३१॥

तें बुटी मुळींच मानीना । समर्था जाऊं देईना ।
अनागोंदीचा रामराणा । बुटी वाटे निःसंशय ॥३२॥

बुटी भाविक होता जरी । अहंता नव्हती गेली खरी ।
श्रीमंतीचा गर्व भारी । त्याच्या ठाईं वसतसें ॥३३॥

रोज ब्राह्मणभोजन । समर्थापुढे सदा भजन ।
परी शेगांवचे येत जन । बंदी त्या तो करीतसे ॥३४॥

जाऊं न देई दर्शना । शेगांवचे लोकांना ।
बिगरपरवानगी श्रीमंतसदना । जातां न ये कवणासी ॥३५॥

शेगांवचे लोक भले । जरी आणावया गेले ।
परी न कांही उपाय चाले । गेले तसेंच आले परत ॥३६॥

इकडे भक्त पाटील हरी । कांहीं मंडळीं बरोबरी ।
घेऊन निघाला नागपुरीं । समर्थासी आणावया ॥३७॥

बसला अग्निरथांत । त्याच वेळीं वदलें संत ।
त्या गोपाळबुटीप्रत । येणें रीति तें ऐका ॥३८॥

अरे गोपाळा ! पाटील हरी । निघाला यावया नागपुरीं ।
तो येण्याच्या आंत परी । मला येथून जाऊं दे ॥३९॥

तो येथें आल्यावर । शांतता नाहीं राहणार ।
तो पडला जमेदार । याचा विचार करावा ॥४०॥

तुझ्या धनाच्या जोरावरी । उडया या जाण निर्धारी ।
तो मनगटाच्या बळावरी । नेईल मजला येथून ॥४१॥

हरी पाटील तेथें आला । शिपायानें अटकाव केला ।
परी तो न त्यानें मानिला । प्रवेश केला सदानांत ॥४२॥

गोपाळ बुटीचिया घरीं । पंगत होती थोर खरी ।
पाटील आल्याच्या अवसरीं । आले ब्राह्मण भोजना ॥४३॥

ताटें चांदीचीं अवघ्यांस । शिसमचे पाट बसण्यास ।
होत्या पातळ पदार्थांस । वाटया जवळ चांदीच्या ॥४४॥

नानाविध पक्वान्नें । होती भोजनाकारणें ।
मध्यभागा आसन त्यानें । मांडिले समर्थ बसण्यास ॥४५॥

ऐशी बुटीची श्रीमंती । तिचे वर्णन करूं किती ? ।
ज्याला कुबेर बोलती । लोक नागपूर प्रांतींचा ॥४६॥

असो हरी पाटील सदनांत । आले समर्था नेण्याप्रत ।
तों महाराज निघाले धांवत । द्वारीं त्यास भेटावया ॥४७॥

वांसरा गाय पाहून । जैसी येई धांवून ।
तैसे स्वामी गजानन । पाटलासाठीं धांवलें ॥४८॥

चाल हरी शेगांवासी । येथे मुळी न राहणें मसी ।
तूं आलास न्यावयासी । हें फार बरें झालें ॥४९॥

समर्थ जाऊं लागले । ते गोपाळाने पाहिले ।
अनन्यभावे चरण धरिले । समर्थांचे येऊन ॥५०॥

विक्षेप माझा गुरुराया ! । नका करूं या समया ।
दोन घांस घेऊनिया । इच्छित स्थला मग जावें ॥५१॥

तैसेंच बुटी पाटलासी । बोलूं लागले विनयेसी ।
तुम्ही घेऊन प्रसादासी । जावें हेंच मागणें ॥५२॥

येथें न रहाती महाराज । हें समजून आलें आज ।
पंक्तींत माझी राखा लाज । तुम्हीच पाटील येधवां ॥५३॥

आत्तांच समर्थ गेले जरी । लोक उपाशी उठतील तरी ।
आणि अवध्या नागपुरीं । टीका माझी होईल पहा ॥५४॥

भोजनें होईपर्यंत । महाराज राहिले तेथ ।
शेगांवची समस्त । मंडळी पंक्तीस जेवली ॥५५॥

भोजनोत्तर तयारी । निघण्याची ती झाली खरी ।
दर्शनाची भीड भारी । झाली बुटीच्या वाडयांत ॥५६॥

कुटुंब गोपाळ बुटीचें । जानकाबाई नांवाचें ।
परम भाविक होतें साचें । गृहलक्ष्मीच होती जी ॥५७॥

तिनें केली विनवणी । महाराजांचे चरणीं ।
माझा हेतु मनींच्या मनीं । बसूं पाहतो गुरुराया ! ॥५८॥

तईं महाराज बोलले । तुझ्या मना मीं जाणीतलें ।
ऐसें म्हणून लाविलें । कुंकूं तिच्या कपाळास ॥५९॥

आणखी एक पुत्र तुला । परम सद्गुणी होईल भला ।
अंती जाशील वैकुंठाला । सौभाग्यासह बाळे तूं ! ॥६०॥

ऐसा आशीर्वाद देऊन । निघते झाले दयाघन ।
त्या सिताबडींहून । आले रघूजीच्या घरीं ॥६१॥

हा भोसला राजा रघूजी । उदार मनाचा भक्त गाजी ।
ज्यानें ठेविला राम राजी । आपुल्या शुद्ध वर्तनें ॥६२॥

त्याचें लौकिकीं राज्य गेलें । जें अशाश्वत होतें भलें ।
शाश्वत स्वरूपाचें आलें । सद्गुरुभक्तीचें राज्य घरा ॥६३॥

उत्तम प्रकारचा आदर । केला राजानें साचार ।
त्याचा घेऊन पाहुणचार । रामटेकासी गेले पुढें ॥६४॥

तेथें रामाचें दर्शन । घेऊन आले परतून ।
शेगांवच्या मठा जाण । हरीपाटलासमवेत ॥६५॥

धार-कल्याणचे रंगनाथ । जे थोर साधु मोंगलाईत ।
होते ते भेटण्याप्रत । समर्थां आले शेगांवीं ॥६६॥

अध्यात्माचीं बोलणीं । सांकेतिक केलीं दोघांनी ।
त्याचा भावार्थ जाणण्या कोणी । तेथें नव्हता समर्थ ॥६७॥

श्रीवासुदेवानंद सरस्वती । कर्ममार्गीं ज्याची प्रीति ।
कृष्णातटाका ज्याची महती । माणगांवी जन्म ज्यांचा ॥६८॥

ते येण्याचे अगोदर । बाळाभाऊस साचार ।
बोलते झाले गुरुवर । स्वामी गजानन सिद्धयोगी ॥६९॥

अरे बाळा उदयिक । माझा बंधु येतो एक ।
मजलागीं भेटण्या देख । त्याचा आदर करावा ॥७०॥

तो आहे कर्मठ भारी । म्हणून उद्यां पथांतरीं ।
चिंध्या न पडूं द्या निर्धारी । अंगण स्वच्छ ठेवा रे ॥७१॥

चिंधी कोठें पडेल जरी । तो कोपेल निर्धारी ।
जमदग्नीची आहे दुसरी । प्रतिमा त्या स्वामीची ॥७२॥

तो कऱ्हाडा ब्राह्मण । शुचिर्भूत ज्ञानसंपन्न ।
हें त्याचें कर्मठपण । कवचापरी समजावें ॥७३॥

ऐसें बाळास आदले दिवशीं । सांगते झाले पुण्यराशी ।
तों एक प्रहर दिवसासी । स्वामी पातले तें ठायां ॥७४॥

एकमेकांसी पाहतां । दोघे हंसले तत्त्वतां ।
हर्ष उभयतांच्या चित्ता । झाला होता अनिवार ॥७५॥

एक कर्माचा सागर । एक योगयोगेश्वर ।
एक मोगरा सुंदर । एक तरू गुलाबाचा ॥७६॥

एक गंगा भागीरथी । एक गोदा निश्चिती ।
एक साक्षात् पशुपती । एक शेषशायी नारायण ॥७७॥

स्वामी जेव्हां मठांत आले । तेव्हां गजानन होते बैसले ।
आपल्या पलंगावरी भले । चिटक्या करानें वाजवीत ॥७८॥

स्वामी येतां चिटकी थांबली । दृष्टादृष्ट दोघां झाली ।
तैं स्वामींनीं विचारिली । आज्ञा परत जावया ॥७९॥

फार बरें म्हणून । गजाननें तुकविली मान ।
स्वामी गेले निघून । बाळास कौतुक वाटलें ॥८०॥

बाळ म्हणे गुरुराया । हें दृश्य पाहूनिया ।
संशय उपजला चित्ता ठायां । त्याची निवृत्ति करा हो ॥८१॥

त्यांचा मार्ग अगदी भिन्न । तुमच्या ह्या मार्गाहून ।
ऐसें साच असून । तुमचा बंधु कसा तो ? ॥८२॥

ऐसा प्रश्न ऐकिला । समर्थ देती उत्तर त्याला ।
बरवा प्रश्न बाळा केला । त्वां हा आज आम्हांतें ॥८३॥

ईश्वराकडे जाण्याचे । तीन मार्ग असती साचे ।
हे तिन्ही मार्ग ज्ञानाचे । गांवा जाऊन मिळतात ॥८४॥

स्वरूपें त्यांचीं भिन्न भिन्न । दिसतीं पाहणारांकारण ।
तेणें घोटाळा वरितें मन । पाहणारांचें राजसा ! ॥८५॥

सोवळें ओवळें संध्यास्नान । व्रत उपोषणें अनुष्ठान ।
या कृत्यांलागून । अंगें म्हणावीं कर्माचीं ॥८६॥

ही अंगे जो आचरी । निरालसपणें खरी ।
तोच समजावा भूवरीं । ब्रह्मवेत्ता कर्मठ ॥८७॥

अधिक न्यून येथें होता । कर्ममार्ग न ये हातां ।
म्हणून विशेष तत्परता । ठेविली पाहिजे आचरणीं ॥८८॥

येथें एवढीच खबरदारी । घ्यावी लागते जाण खरी ।
परांकारणें दुरुत्तरीं । कदा त्यानें ताडूं नये ॥८९॥

आतां भक्तिमार्गाचें । ऐक हें लक्षण साचें ।
भक्तिपंथानें जाणाराचें । मन पाहिजे शुद्ध अती ॥९०॥

मलीनता मनाठारीं । अंशेही राहिल्या पाही ।
त्याच्या हातां येत नाहीं । भक्तिरहस्य बापा रे ! ॥९१॥

दया प्रेम लीनता । अंगीं पाहिजे तत्त्वतां ।
श्रवणीं पूजनीं आस्था । पाहिजे त्याची विशेष ॥९२॥

मुखामार्जीं नामस्मरण । करणें हरीस जाणून ।
ऐशीं अंगे असतीं जाण । या भक्तिमार्गाला ॥९३॥

या अंगांसह जो भक्ती करी । त्यालाच भेटे श्रीहरी ।
भक्तिमार्गाची नये सरी । त्याचा विधि सोपा असे ॥९४॥

परी तो करण्या आचरण । कर्माहून कठीण जाण ।
जेवीं गगनानें जवळपण । नेत्रांलागीं दिसतसे ॥९५॥

आतां योगमार्ग तिसरा । सांगतो मी ऐक खरा ।
या योगमार्गाचा पसारा । दोघांपेक्षां जास्त असे ॥९६॥

परी हा पसारा निश्चयेंसी । आहे ज्याचा त्याचे पासीं ।
योगमार्ग साधण्यासी । बाहेरचें न कांहीं लागे ॥९७॥

जेवढें आहे ब्रह्मांडांत । तेवढें आहे पिंगांत ।
त्या पिंगांतील साहित्य । घेऊन योग साधावा ॥९८॥

आसनें रेचक कुंभक । इडापिंगलेचे भेद देख ।
धौती मुद्रा त्राटक । कळलें पाहिजे मानवां ॥९९॥

कुंडली आणि सुषुम्ना । यांचे ज्ञान पाहिजे जाणा ।
आधी योग करणारांना । तरीच तो साधेल ॥१००॥

या तिन्ही मार्गांचें । अंतिम फळ ज्ञान साचें ।
परी तें ज्ञान प्रेमाचें । वीण असतां कामा नये ॥१॥

जें जें कृत्य प्रेमावीण । तें तें अवघें आहे शीण ।
म्हणून प्रेमाचें रक्षण । करणें तिन्ही मार्गांत ॥२॥

काळा गोरा खुजा थोर । कुरूप आणि सुंदर ।
हे शरीराचे प्रकार । त्याची न बाधा आत्म्यातें ॥३॥

आत्मा अवघ्यांचा आहे एक । तेथें न पडे कदा फरक ।
शरीरभेद व्यावहारिक । त्याचें कौतुक कांहीं नसे ॥४॥

तीच या तिन्हीं मार्गांची । स्थिति तंतोतंत साची ।
बाह्य स्वरुपें भिन्न त्यांचीं । परी मूळ कारण एक असे ॥५॥

मुक्कामास गेल्यावर । मार्गाचा न उरें विचार ।
जो मार्गी चालतो नर । महत्त्व त्याचें त्यास वाटे ॥६॥

पथ चालण्या आरंभ झाला । परी मुक्कामास नाहीं गेला ।
अशाचाच होतो भला । तंटा पंथाभिमानानें ॥७॥

या तिन्ही मार्गांचे ते पांथ । मुक्कामीं पोंचल्या होती संत ।
मग तयांच्या संबंधांत । द्वैत नसे एतुलेंही ॥८॥

वसिष्ठ, वामदेव, जमदग्नी । अत्री, पाराशर, शांडिल्य मुनी ।
हे कर्ममार्गाच्या सेवनीं । मुक्कामासी पोंचले ॥१॥

व्यास, नारद, कयाधूकुमर । मारुती, शबरी, अक्रूर ।
उद्धव, सुदामा, पार्थ, विदूर । हे गेले भक्तिमार्गे ॥११०॥

श्रीशंकराचार्य गुरुवर । मच्छिंद्र, गोरख, जालंदर ।
हे चढले जिना थोर । या योगमार्गाचा ॥११॥

जो वसिष्ठा लाभ झाला । तोच विदुराच्या पदरीं पडला ।
तोच मच्छिंद्रानें भोगिला । फळामाजीं फरक नसे ॥१२॥

तीच प्रथा पुढें चालली । येथें न शंका घ्यावी मुळीं ।
कर्ममार्गाची रक्षिली । बूज श्रीपादवल्लभें ॥१३॥

नरसिंह सरस्वती यतिवर । तैसेच झाले साचार ।
ठिकाण ज्यांचे गाणगापूर । वाडी, औदुंबर ख्यात जर्गीं ॥१४॥

नामा, सांवता, ज्ञानेश्वर । सेना, कान्हु, चोखा महार ।
दामाजीपंत ठाणेदार । गेले भक्तिमार्गांनीं ॥१५॥

शेख महंमद श्रीगोंद्यांत । आनंदी स्वामी जालन्यांत ।
सुर्जी अंजनगांवांत । देवनाथ चाहाते योगाचे ॥१६॥

तैसेंच आहे सांप्रत । कर्ममार्गी वासुदेव रत ।
मी धरला भक्तिपंथ । आणिक बहुता जणांनीं ॥१७॥

पळुसचे धोंडीबुवा । सोनगीरचा नाना बरवा ।
जालन्याचें यशवंतरावा । भक्तिपंथ साध्य झाला ॥१८॥

खाल्ला आम्मा ती विदेही । तेवीं शिर्डीचे बाबा साई ।
गुलाबरावांचें ठायीं । ज्ञानदृष्टि असे रे ॥१९॥

पहा चांदूर तालुक्याचा । वरखेडें नामें ग्रामाचा ।
आडकूजी नामें संत साचा । गेला याच वाटेनें ॥२०॥

मुन्हा गांवचें संतरत्न । झिंग्राजी तो होय जाण ।
तेवीं नागपूरचे ताजुद्दीन । भक्तिमार्गासी चाहाते ॥२१॥

या अवध्या संतांचें । आचरण भिन्न प्रकारचें ।
परी अधिकारी कैवल्याचे । ते बैसले होऊनी ॥२२॥

मार्ग असो कोणताही । त्याचें मुळीं महत्त्व नाहीं ।
जो मुक्कामास जाई । त्याचें कौतुक करणें असे ॥२३॥

आम्ही ही भावडें सारी । येतें झालों भूमीवरी ।
कैवल्याच्या मार्गावरी । भाविक आणून सोडावया ॥२४॥

जें ज्याला आवडेल । तिकडे तो जाईल ।
आणि मोक्षरूपी भोगील फल । त्या त्या पंथा आचरोनी ॥२५॥

आतां नको पुसूस कांहीं । हें न कोणा सांगे पाही ।
निवांत बसूं दे ये ठायीं । पिसेंपणाच्या पासोडीनें ॥२६॥

ज्याची निष्ठा बसेल । वा ! जो माझा असेल ।
त्याचेंच कार्य होईल । इतरांची ना जरूर मला ॥२७॥

ज्यासी अनुताप झाला । ब्रह्मज्ञान सांगणे त्याला ।
उगीच तर्कटी वात्रटाला । स्फोट त्याचा करूं नये ॥२८॥

कोणी कांहीं म्हणोत । आपण असावें निवांत ।
तरीच भेटे जगन्नाथ । जगद्गुरु जगदात्मा ॥२९॥

ऐसा उपदेश ऐकिला । बाळाभाऊच्या नेत्रांला ।
प्रेमाश्रूंचा लोटला । पूर तो न आवरे त्या ॥३०॥

अष्टभाव दाटले । शरीरा रोमांच उमटले ।
वैखरीचें संपलें । काम तेणें सहजची ॥३१॥

मौनेंच केला नमस्कार । श्रीगजानन साधु थोर ।
वन्हाड प्रांताचा उद्धार । करावयासी अवतरला ॥३२॥

साळुबाई नांवाची । एक असे कण्व शाखेची ।
ती होती महाराजांची । मनापासून भक्तिण ॥३३॥

तिला महाराज एके दिनीं । ऐशा परी वदले वाणी ।
डाळपीठ घेऊनी । स्वयंपाक करी अहोरात्र ॥३४॥

जे येतील तयांना । साळु घाल भोजना ।
येणेच तूं नारायणा । प्रिय होशील निःसंशय ॥३५॥

ती साळुबाई मठांत । आहे अजूनपर्यंत ।
जी वैजापूरची असे सत्य । माहेर वाडेंघोडें जिचें ॥३६॥

प्रल्हादबुवा जोशाला । होता कृपेचा योग आला ।
तो न तया फलद झाला । तयाचिया दुदैवें ॥३७॥

खामगांवच्या सान्निध्यासी । जलंब गांव परियेसी ।
त्या गांवचा रहिवासी । तुळशीराम एक असे ॥३८॥

पुत्र या तुळशीरामाचा । आत्माराम नांवाचा ।
होता तैलबुद्धीचा । वेदाध्ययनीं प्रेम ज्याचें ॥३९॥

हा धर्मपीठ वाराणसी । जी भागीरथीच्या तटा काशी ।
तेथें गेला अध्ययनासी । वेदवेदांग स्मृतीच्या ॥१४०॥

प्रत्यहीं भागीरथीचें स्नान । माधुकरीचें सेवी अन्न ।
गुरुगृहातें जाऊन । करी अध्ययन श्रुतीचें ॥४१॥

श्रोते विद्यार्थी ना तरी । अध्ययना जाती देशावरी ।
शिकण्याऐवजीं परोपरी । करूं लागती चैन ते ॥४२॥

चैनीमाजीं गुंतल्या मन । मग कशाचें अध्ययन ? ।
बिरूड आंब्यालागून । लागतां नाश रसाचा ॥४३॥

आत्माराम नव्हता यापरी । विवेकसंपन्न सदाचारी ।
विद्या अवधी करून पुरी । आला निजदेशातें ॥४४॥

स्वदेशीं येतां शेगांवासी । गेला असे अति हर्षी ।
हजिरी ती द्यावयासी । श्रीगजानन महाराजा ॥४५॥

तो वेदविद्येचा जाणता । गजानन केवळ ज्ञानसविता ।
आत्माराम वेद म्हणतां । कोठें कोठें चुकतसे ॥४६॥

त्या चुकीची दुरुस्ती । करूं लागले सद् गुरुमूर्ती ।
आत्मारामाचे संगती । वेद म्हणती महाराज ॥४७॥

ऐकतां त्यांचें वेदाध्ययन । तन्मय होती विद्वान् ।
न होय सराफावांचून । किंमत त्या हिच्याची ॥४८॥

शेवटीं समर्थांचेपार्शीं । आत्माराम राहिला आदरेंसी ।
मधु टाकुनी मक्षिकेसी । जाणें कैसें आवडेल ? ॥४९॥

प्रत्यहीं सेवेकारण । यावें त्यानें जलंबाहून ।
चुकविला ना एकही दिन । ऐसा एकनिष्ठ भक्त तो ॥१५०॥

समर्थांच्या पश्चात् । हाच होता मठांत ।
पूजा अर्चा करण्याप्रत । सद्गुरूंच्या समाधीची ॥५१॥

मोबदला न घेतां भली । एकनिष्ठ सेवा केली ।
शेवटीं त्यानेंच अर्पिली । इस्टेट आपली महाराजा ॥५२॥

इस्टेट अल्प साचार । एक जमीन एक घर ।
येथें न दृष्टि किंमतीवर । देणें आहे भाग पहा ॥५३॥

भिल्लिणीनें रामाला । बोरें देऊन वश केला ।
तैसाच प्रकार हाही झाला । म्हणून केलें वर्णन ॥५४॥

स्वामी दत्तात्रय केदार । दुसरा नारायण जामकर ।
निव्वळ दुधाचा ज्यांचा आहार । तो दुधाहारी बुवा ॥५५॥

ऐसे श्रोते तिघे जण । स्वामींचे भक्त निर्वाण ।
ज्यांनी आपुलें तनमन । समर्थचरणीं अर्पिलें ॥५६॥

मोरगांव भाकरे नांवाचा । गांव बाळापूर तालुक्याचा ।
तेथील मारुतीपंत पटवाच्याचा । वृत्तान्त ऐका थोडासा ॥५७॥

श्रोते ! त्या मोरगांवांत । मारुतीपंताच्या शेतांत ।
पिकांचें रक्षण करण्याप्रत । तिमाजी नामें माळी होता ॥५८॥

तो माळी खळ्याभीतरीं । निजला निशीच्या अवसरीं ।
गाढ झोंप लागली खरी । ते अवसरी तयाला ॥५९॥

उलटून गेले दोन प्रहर । कुंभाराचे दहावीस खर ।
खळ्यांत येऊनी दाण्यावर । पडले असती पांडयाच्या ॥६०॥

राखणदार झोंपी गेला । गर्दभासी आनंद झाला ।
ते खाऊं लागले जोंधळ्याला । राशींत तोंड घालूनी ॥६१॥

हा पांडया मारुतीपंत । महाराजांचा होता भक्त ।
म्हणून सद्गुरुरायाप्रत । लीला करणें भाग आले ॥६२॥

क्षणांत जाऊनी मोरगांवासी । हांक मारिली तिमाजीसी ।
अरे ! जागा होई त्वरेसी । रासेसी गाढवें पडलीं ना ॥६३॥

ऐसें मोठयानें बोलून । तिमाजीस जागे करून ।
महाराज पावले अंतर्धान । खळ्यामधून तेधवां ॥६४॥

तिमाजी उठून पाहतां । गाढवें दिसली तत्त्वतां ।
म्हणे काय करूं आतां । मालक रागे भरेल कीं ॥६५॥

पिकाचें रक्षण करण्यासाठी । त्यानें ठेविलें आहे मसी ।
विश्वासघात आज दिशीं । झाला त्याच्या माझ्या हातें ॥६६॥

तो विश्वासला माझ्यावर । मी निजता झालों निसूर ।
रास ही निम्यावर । खाऊन टाकली गाढवांनी ॥६७॥

आतां समजूत मालकाची । कोण्या रीतिं घालूं साची ।
पहा त्या वेळीं इमानाची । किंमत होती लोकांस ॥६८॥

ना तरी हल्लींचे नोकर । निमकहराम शिरजोर ।
नफातोट्याची तिळभर । काळजी न त्यांना मालकाच्या ॥६९॥

तिमाजी तैसा नव्हता । हळहळ लागली त्याच्या चित्ता ।
म्हणे काय जाऊन सांगू आतां । मी पांडयाकारणें ॥७०॥

कांहीं असो चुकीची । माफी मागितली पाहिजे साची ।
उदार बुद्धि मारुतीची । आहे तो क्षमाच करील ॥७१॥

ऐसें मनाशीं बोलून । उदयास येतां नारायण ।
तिमाजी गांवांत येऊन । पाय धरी पंतांचे ॥७२॥

महाराज माझ्या झोंपेनीं । बुडविलें तुम्हांलागूनी ।
दहावीस गाढवांनी । येऊन रास खाल्ली कीं ॥७३॥

ती नुकसान किती झाली । ती पाहिजे पाहिली ।
खळ्यामार्जीं जाऊनि भली । म्हणजे मज वाटेल बरें ॥७४॥

मारुती म्हणाले त्यावर । खळ्यांत यावया साचार ।
वेळ ना मला तिळभर । मी निघालों शेगांवा ॥७५॥

दर्शन घेऊन सदगुरूचें । त्या गजानन महाराजांचें ।
उद्यां सकाळीं धान्याचें । काय झालें ते पाहीन ॥७६॥

ऐसें बोलून शेगांवाला । मारुतीपंत येतां झाला ।
दर्शनासाठी मठांत गेला । दहा अकराचे सुमारास ॥७७॥

महाराज होते असनावरी । जगू पाटील समोरी ।
बाळाभाऊ बद्ध करीं । बसला जवळ पाटलाच्या ॥७८॥

मारुतीनें दर्शन । घेतां केलें हास्यवदन ।
तुझ्यासाठी मजकारण । त्रास झाला रात्रीसी ॥७९॥

तुम्ही माझे भक्त होतां । मला राखण्या लावितां ।
झोपाळू नोकर ठेवितां । आणि आपण निजतां खुशाल घरीं ॥१८०॥

मारुती काल रात्रीला । खळ्यांत तिमाजी झोपीं गेला ।
गाढवांचा सुळसुळाट झाला । ते रास भक्षूं लागले ॥८१॥

म्हणून मी जागें केलें । जाऊन तिमाजीसी भले ।
रास सांभाळण्या सांगितलें । आणि आलों निघून ॥८२॥

ऐसी खूण पटतांक्षणीं । मारुतीनें जोडून पाणि ।
मस्तक ठेवूनियां चरणीं । ऐसें वचन बोलला ॥८३॥

आम्हां सर्वस्वीं आधार । आपुलाच आहे साचार ।
लेंकराचा अवघा भार । मातेचिया शिरीं असे ॥८४॥

आमुचें म्हणून जें जें कांहीं । तें अवघेंच आहे आपुले आई ! ।
सत्ता त्यावरी नाहीं । तुम्हांवीण कवणाची ॥८५॥

खळें आणि जोंधळा । अवघाची आहे आपला ।
तिमाजी नोकर नांवाला । व्यवहार दृष्टीं आहे कीं ॥८६॥

ब्रह्मांडाचें संरक्षण । आपण करितां येथून ।
लेंकरासाठीं त्रास पूर्ण । माता सोसी वरच्यावरी ॥८७॥

मी लेंकरूं आपुलें । म्हणूनिया आपण केलें ।
खळ्यांत तें जाऊन भलें । मोरगांवी संरक्षण ॥८८॥

ऐसीच कृपा निरंतर । स्वामी असावी माझ्यावर ।
आतांच जाऊन करितों दूर । नोकरीवरून तिमाजीला ॥८९॥

ऐसें बोलतां मारुती । कौतुक वाटले समर्थाप्रती ।
आणि भाषण केलें येणे रीति । तें आतां अवधारा ॥९०॥

छे ! छे ! वेड्या ! तीमाजीस । नको मुळींच काढूस ।
नोकरीवरून खास । त्याचे वर्म सांगतों तुला ॥९१॥

तिमाजी नोकर इमानी । खळ्यांत गाढवें पाहूनी ।
दुःखी झाला असे मनीं । तें म्यां तेव्हांच जाणिलें ॥९२॥

रात्रीची हकीकत । तुला सांगावया प्रत ।
आला होता भीत भीत । सकाळी ना तुजकडे ॥९३॥

तैं तूं म्हणालास त्याला । मी जातों आहे शेगांवाला ।
उद्यां सकाळीं खळ्याला । येऊनिया पाहीन ॥९४॥

ऐसें गुरुवचन ऐकिलें । मारुतीसी चोज जहालें ।
पहा संतांचे कर्तृत्व भलें । कैसें आहे अगाध ॥९५॥

गाढवें खळ्यांत पडलेली । कोणीं न त्या सांगितलीं ।
ती अंतर्ज्ञानें जाणिलीं । गजाननानें श्रोते हो ॥९६॥

शके अठराशें सोळासी । महाराज बाळापुरासी ।
असतां गोष्ट झाली ऐसी । ती थोडकी सांगतों ॥९७॥

तेथें सुखलाल बन्सीलालाची । एक बैठक होती साची ।
त्या बैठकीसमोर महाराजांची । स्वारी बैसली आनंदांत ॥९८॥

मूर्ति अवघी दिगंबर । वस्त्र नव्हतें तिळभर ।
त्या पाहून भाविक नर । नमन करून जात होते ॥९९॥

तो होता हमरस्ता । बाजारपेठेचा तत्त्वतां ।
त्या पंथानें जात होता । एक पोलिस हवालदार ॥२००॥

नांव त्या हवालदाराचें । नारायण आसराजी होतें साचें ।
समर्था पाहून डोकें त्याचें । फिरून गेलें तात्काळ ॥१॥

तो म्हणे हा नंगा धोत । मुद्दाम बसला पथांत ।
साधू ना हा भोंदू सत्य । त्याची उपेक्षा न करणें बरी ॥२॥

ऐसे बोलून जवळीं गेला । अद्वातद्वां बोलूं लागला ।
लाज कैसीं नाहीं तुजला । नंगा बसतोस रस्त्यावरी ॥३॥

हें घे त्याचें प्रायश्चित्त । तुला मी देतो आज येथ ।
ऐसें बोलून स्वामीप्रत । मारूं लागला छडीनें ॥४॥

वळ पाठपोटावरी । उठते झाले निर्धारी ।
परी ना हवालदार आवरी । मारता हात आपुला ॥५॥

ऐसे तेधवां पाहून । एक गृहस्थ आला धांवून ।
आपुल्या दुकानामधून । हुंडीवाला नाम ज्याचें ॥६॥

तो म्हणे हे हवालदार । तूं विचार कांहीं कर ।
उगेंच सत्पुरुषावर । हात टाकणें बरें नव्हे ॥७॥

कां कीं, संतांचा कैवारी । एक आहे श्रीहरी ।
वळ त्यांच्या पाठीवरी । उठले ते कां न दिसले तुला ? ॥८॥

या कृत्यानें तुझा अंत । जवळीं आला अत्यंत ।
आजारीच मोडतो पथ्य । मरावयाकारणें ॥९॥

तेंच तूं आज केलें । हें न कांहीं बरें झालें ।
अजून तरी उघडी डोळें । माफी माग गुन्ह्याची ॥१०॥

हवालदार म्हणे माफीचें । कारण मसीं न मागण्याचें ।
कावळ्याचे शापें साचें । काय ढोरें मरतील ! ॥११॥

हा नंगा धोत हलकट । बसला पाहून बाजारपेठ ।
तोंडानें गोष्टी चावट । अचाट ऐसा करीत हा ॥१२॥

ऐशा ढोंग्याला मारणें । ईश्वर जरी मानील गुन्हे ।
तरी मग न्याया कारणें । जागाच नाही राहिली ॥१३॥

तेंच पुढें सत्य झालें । हवालदार पंचत्व पावले ।
त्या बाळापूर नगरींत भले । आपण केलेल्या कृत्यानें ॥१४॥

एका पंधरवड्यांत । हवालदाराचे अवघे आप्त ।
होते झाले भस्मीभूत । एका साधूस मारल्यानें ॥१५॥

म्हणून अवघ्या लोकांनीं । साधूसमोर जपूनी ।
वागावें प्रत्येकांनीं । खरें कळेपर्यंत ॥१६॥

नगर जिल्ह्यांत संगमनेर । प्रवदा नदीचे कांठावर ।
गांव अति टुमदार । त्याचें वर्णन करवेना ॥१७॥

अनंतफंदी नांवाचा । कवि जेथें झाला साचा ।
तेथील हरी जाखड्याचा । ऐका तुम्ही वृत्तान्त हा ॥१८॥

हा हरी जाखडी माध्यंदिन । होता यजुर्वेदी ब्राह्मण ।
गांवोगांव फिरून । पोट आपुलें भरीतसे ॥१९॥

तो फिरत फिरत शेगांवासी । आला समर्थ दर्शनासी ।
बसतां झाला पायांपासीं । श्रीगजानन स्वामींच्या ॥२२०॥

तों हजारों घेती दर्शन । कोणी ब्राह्मणभोजन ।
कोणी खडीसाखर वांटून । नवस केलेला फेडितीं ॥२१॥

तईं हरी म्हणे चित्तासी । हा केवढा ज्ञानरासी ।
येऊनिया पायांपासीं । विन्मुख जाणें भाग मला ॥२२॥

कां कीं दैव खडतर । माझे आहे साचार ।
निव्वळ पर्वत खडकावर । हरळ उगवेल कोठोनी ? ॥२३॥

आज अन्न मिळालें । उद्यांचें कोणीं पाहिलें ।
ऐसें करीत संपले । दिवस माझे आजवर ॥२४॥

संग्रहासी नाहीं धन । शेतवाडा मळा जाण ।
मी ना मुळींच विद्वान् । मला कन्या कोण देईल ? ॥२५॥

हे स्वामी गजानना ! । सच्चिदानंदा दयाघना ! ।
संसारसुखाची वासना । जहाली मनीं बलवत्तर ॥२६॥

ती तूं पूर्ण करावी । मुलें लेकरें मला व्हावी ।
प्रथम बायको मिळावी । कुलीन आज्ञाधारक ॥२७॥

ऐसें जो इच्छी मनांत । तोंच त्याच्या अंगावर्त ।
थुंकते झाले सद्गुरुनाथ । इच्छेस त्याच्या जाणूनी ॥२८॥

या हरी जाखडयानें । बावंच्या मागला मजकारणें ।
म्हणून आलें थुंकणें । या मूर्खाच्या अंगावर ॥२९॥

संसारापासून सुटावया । लोक भजती माझ्या पाया ।
यानें येथें येऊनिया । संसारसुख मागितलें ॥२३०॥

पहा जगाची रीत कैसी । अवघेच इच्छिती संसारासी ।
सच्चिदानंद श्रीहरीसी । पहाण्या न कोणी तयार ॥३१॥

ऐसें आपणासी बोललें । पुन्हां जाखडयासी पाहिलें ।
जें जें तूं इच्छिलें । सांप्रतकालीं मनांत ॥३२॥

तें तें अवघें होईल पूर्ण । पुत्रपौत्र तुजलागून ।
होतील संग्रहासी धन । तेंही थोडकें राहिल ॥३३॥

जा आतां परत घरा । सुखें करी संसारा ।
करीत असावा परमेश्वरा । आठव वेडया ! विसरूं नको ॥३४॥

ऐसें तयासी बोलून । प्रसाद म्हणून थोडकें धन ।
दिलें हरी जाखडयाकारण । लग्न स्वतःचे करावया ॥३५॥

हरी जाखडया संगमनेरीं । सुखी जाहला संसारीं ।
महाराजांची वाणी खरी । ती कोठून खोटी होईल ॥३६॥

ऐसाच एक निमोणकर । गोविंदाचा कुमार ।
रामचंद्र नामें साचार । ओव्हरसियरच्या हुद्यावरी ॥३७॥

बेंद्रे वासुदेव सर्व्हेअर । होता त्याच्या बरोबर ।
तो आणि निमोणकर । आले मुकना नदीवरी ॥३८॥

हा मुकना नाला डोंगरांत । आहे सह्याद्री पर्वतांत ।
इगतपुरी तालुक्यांत । बुध हो नाशिक जिल्ह्याच्या ॥३९॥

वनश्री ती रमणीय अती । तिचें वर्णन करूं किती ।
हरीण बालकें बागडती । निर्भयपर्णे काननांत ॥२४०॥

फलभारें तरूवर । वांकले असती अपार ।
वन्य पशु फिरती स्वैर । बिबट लांडगे ते ठायां ॥४१॥

असो या मुकन्या नाल्यापासी । जवळ एका खोऱ्यासी ।
एका जलाच्या प्रवाहासी । कपीलधारा नाम असे ॥४२॥

तेथें प्रत्येक पर्वणीस । भाविक येती स्नानास ।
लौकिक याचा आसपास । तीर्थ म्हणून पसरलासे ॥४३॥

असो एक्या पर्वणीसी । निमोणकर गेले स्नानासी ।
योगाभ्यास थोडा यासी । येत होता विबुध हो ॥४४॥

तो पूर्ण व्हावा म्हणून । इच्छीत होते त्याचें मन ।
गोसावी बैराग्यालागून । पुसूं लागला तेथल्या ॥४५॥

नाहीं नाहीं माहीत मात । ऐकूं येई सर्वत्र ।
तेणें निमोणकर चित्तांत । हताश पूर्ण जहाला ॥४६॥

काय करू देवा आतां । मला योगाभ्यास शिकवितां ।
कोठे भेटेल तत्त्वतां । ती कृपा करून सांगणें ॥४७॥

तो कपीलधारेवरी । एक पुरुष देखिला अधिकारी ।
ज्याचे हात गुडघ्यावरी । येऊन सहज लागले ॥४८॥

उंच बांधा मुद्रा शांत । बसला होता ध्यानस्थ ।
त्यास घातलें दंडवत । निमोणकरानें अष्टांगेसी ॥४९॥

बराच वेळ झाला जरी । योगी न कांहीं बोले परी ।
अस्तमानाची वेळ खरी । समीप येऊं लागली हो ॥२५०॥

पोटीं ना अन्न तिळभर । बिऱ्हाड राहिलें बहु दूर ।
कपीलधारेचे धरून नीर । तुंब्यांत गोसावी निघाले ॥५१॥

तैं निमोणकर म्हणे समर्था ! । अंत माझा किती पाहतां ।
ठाऊक असल्या योगगाथा । मशीं कांहीं शिकवा हो ! ॥५२॥

तो अखेर अस्तमानीं । बोलते झाले कैवल्यदानी ।
हा चित्रपट घेऊनी । जा आपुलें काम करी ॥५३॥

षोडशाक्षरी त्यावर । मंत्र लिहिला आहे थोर ।
त्याचा वाणीनें निरंतर । जप आपुला करावा ॥५४॥

मंत्रप्रभावे थोडा बहुत । योग येईल तुजप्रत ।
योगमार्ग हा अत्यंत । कठीण सर्व योगामध्ये ॥५५॥

गोगलगाय शेष किडा । हिमालया न देईल वेढा ! ।
सागरीचा सिंप किडा । मेरु पर्वता न जाय कधीं ॥५६॥

नेटाचा केला यत्न । ब्रह्मचर्य संभाळून ।
येतील दहापांच आसन । धौती नौती केल्यावरी ॥५७॥

जा पुढें न विचारी मला । हा घे देतो प्रसाद तुला ।
ऐसें बोलून उचलिला । एक तांबडा खडा करे ॥५८॥

तो देऊनियां मजसी । गुप्त झाले पुण्यरासी ।
तेच पुढें नाशिकासी । गंगेवरी भेटले त्या ॥५९॥

त्या पाहून निमोणकर । गेले धांवत साचार ।
शिर ठेवून पायांवर । प्रश्न त्यांसी ऐसा केला ॥२६०॥

महाराज माझा कंटाळा । कां हो ! आपणच कां केला ? ।
आपुल्या नांव गांवाला । न सांगतांच गेला कीं ॥६१॥

महाराज डोळे वटारून । बोलते झाले त्याकारण ।
तांबडा खडा देऊन । नांव माझें कथिलें म्यां ॥६२॥

नर्मदेचा गणपती । तांबडा असतो निश्चिती ।
तूं मूळचाच मूढ मती । रहस्य त्याचें न जाणिलें ॥६३॥

म्हणून त्याचें गूढ तुला । पडतें झालें जाण मुला ! ।
मी रहातो शेंगांवाला । गजानन हें नांव माझें ॥६४॥

धुमाळ सदनापर्यंत । चाल माझ्या समवेत ।
पुन्हां भेटी तुजप्रत । होईल माझी ते ठायां ॥६५॥

ऐसें बोलूनी निघाले । महाराज रस्त्यांत गुप्त झाले ।
भिरभिरि पाहूं लागले । चहूंकडे निमोणकर ॥६६॥

कंटाळून अखेरी । धुमाळाच्या आले घरीं ।
तो गजानन महाराज ओसरीवरी । बसलें ऐसें पाहिले ॥६७॥

मौनेच करून वंदन । कथिलें धुमाळाकारण ।
कपीलधारेपासून । जें कां झालें इथवरी ॥६८॥

तें ऐकून धुमाळाला । अतिशय आनंद जहाला ।
तो म्हणे योगीराजाला । वाण कशाची सांग मज ॥६९॥

हे अवघ्या सामर्थ्याची । खाण निःसंशय आहेत साची ।
सार्वभौमपदाची । त्यांच्या पुढें न किंमत ॥२७०॥

जो तांबडा खडा तुसी । दिला तो ठेवून पाटासी ।
करणें पूजा अर्चेसी । सद्भावेन निरंतर ॥७१॥

योगाभ्यास ही समोरी । त्या खडयाच्या आदरें करी ।
त्याच्या कृपेनें कांहीं तरी । योगाभ्यास येईल ॥७२॥

तेंच पुढें झालें सत्य । योगाभ्यास थोडा बहुत ।
आला निमोणकराप्रत । श्रीगजाननकृपेनें ॥७३॥

एक शेगांवचा रहिवासी । तुकाराम कोकाटे परियेसी ।
त्याची संतति यमसदनासी । जाऊं लागली उपजतांच ॥७४॥

म्हणून त्यानें समर्थांला । एकदां नवस ऐसा केला ।
जरी देशील संततीला । दीर्घायुषी गुरुराया ॥७५॥

तरी एक मुलगा त्यांतून । तुसी करीन अर्पण ।
मनोरथ त्याचे पूर्ण । केले गजाननस्वामीनें ॥७६॥

दोन तीन मुलें झाली । परी नवसाची न राहिली ।
आठवण तुकारामा भली । संततीच्या मोहानें ॥७७॥

तो थोरला मुलगा नारायण । रोग झाला त्याकारण ।
औषधोपचार केलें जाण । परी न आला गुण कांहीं ॥७८॥

नाडी बंद होऊ लागली । नेत्रांची ती दृष्टि थिजली ।
धुगधुगी मात्र उरली । होती त्याच्या छातीला ॥७९॥

ती स्थिती पाहून । तुकारामा झाली आठवण ।
नवस केल्याची ती जाण । एकदम त्या समयाला ॥८०॥

तुकाराम म्हणे गुरुराया । हा पुत्र माझा वांचलिया ।
अर्पण करीन सदया । सेवा तुमची करण्यास ॥८१॥

ऐसा वचनबद्ध होतां क्षणीं । नाडी आली ठिकाणीं ।
हळुहळुं नेत्र उघडोनी । पाहूं लागला बाल तो ॥८२॥

व्याधि बरी झाल्यावर । तो नारायण नामे कुमार ।
आणून सोडला मठावर । नवस आपला फेडावया ॥८३॥

तो नारायण अजूनी । आहे त्या ठिकाणीं ।
बोलिलेला नवस कोणी । महाराजांचा चुकवूं नये ॥८४॥

हेंच सांगण्या लोकांप्रत । नारायण आहे जिवंत ।
शेगांवीं त्या मठांत । संतचरित्र ना कादंबरी ॥८५॥

असो पुढें आषाढमासीं । महाराज गेले पंढरीसी ।
घेऊन हरी पाटलासी । विठ्ठलासी भेटावया ॥८६॥

जो सर्व संतांचा । ध्येयविषय साचा ।
जो कल्पतरू भक्तांचा । कमलनाभ सर्वेश्वर ॥८७॥

जो जगदाधार जगत्पति । वेद ज्याचे गुण गाती ।
जो संतांच्या वसे चिर्तीं । रुक्मिणीपती दयाघन ॥८८॥

पंढरीस आले गजानन । चंद्रभागेचें केलें स्नान ।
गेलें घ्याया दर्शन । पांडुरंगाचे राऊळीं ॥८९॥

हे देवा पंढरीनाथा । हे अचिंत्या अद्वया समर्था ।
हे भक्तपेशा रुक्मिणीकांता । ऐक माझी विनवणी ॥९०॥

तुझ्या आज्ञेनें आजवर । भ्रमण केलें भूमिवर ।
जे जे भाविक होते नर । त्यांचे मनोरथ पूर्ण केले ॥९१॥

आतां अवतारकार्य संपलें । हें तूं जाणसी वहिले ।
पुंडलीक वरदा विठ्ठले । जाया आज्ञा असावी ॥९२॥

देवा ! मी भाद्रपदमासीं । जावया इच्छितों वैकुंठासी ।
अक्षईचे रहावयासी । तुझ्या चरणासन्निध ॥९३॥

ऐसी करून विनवणी । समर्थांनीं जोडिले पाणी ।
अश्रु आले लोचनीं । विरह हरीचा साहवेना ॥९४॥

हरी पाटील जोडून हातां । पुसूं लागला पुण्यवंता ।
अश्रु कां हो सद्गुरुनाथा । आणिलें लोचनीं ये वेळां ? ॥९५॥

किंवा मी कांहीं सेवेला । चुकलों आहे दयाळा ।
म्हणून आपणां खेद झाला । ते सांगा लवलाही ॥९६॥

महाराज म्हणाले त्यावर । हरी पाटलाचा धरून कर ।
सांगितले तरी न कळणार । त्याचें वर्म बापा तुला ॥९७॥

तो विषय खोल भारी । तूं न पडावें त्या भीतरीं ।
इतकेंच सांगतों श्रवण करी । संगत माझी थोडी असे ॥९८॥

चाल आतां शेगांवाला । तूं आपल्या ठिकाणाला ।
तुमच्या पाटील वंशाला । कांहीं न कमी पडेल ॥९९॥

पंढरीचें मावंदे केलें । शेगांवामाजी भलें ।
चित्त चिंतेनें व्याप्त झालें । मात्र हरीपाटलाचें ॥३००॥

तो म्हणे मंडळींस । महाराज वदले पंढरीस ।
संगत राहिली थोडे दिवस । माझी विठूच्या राऊळीं ॥१॥

पुढें श्रावणमास गेला । क्षीणता आली तनूला ।
पुढें भाद्रपदमास आला । काय झालें तें ऐका ॥२॥

गणेश चतुर्थीचें दिवशीं । महाराज म्हणाले अवघ्यांसी ।
आतां गणपती बोळवण्यासी । यावें तुम्ही मठांत ॥३॥

कथा गणेशपुराणांत । ऐशापरी आहे ग्रंथित ।
चतुर्थीच्या निमित्त । पार्थिव गणपती करावा ॥४॥

त्याची पूजा अर्चा करून । नैवेद्य करावा समर्पण ।
दुसरे दिवशीं विसर्जून । बोळवावा जलामध्यें ॥५॥

तो दिवस आज आला । तो साजरा पाहिजे केला ।
या पार्थिव देहाला । तुम्ही बोळवा आनंदें ॥६॥

दुःख न करावें यत्किंचित् । आम्हीं आहों येथें स्थित ।
तुम्हां सांभाळण्याप्रती सत्य । तुमचा विसर पडणें नसे ॥७॥

हें शरीर वस्त्रापरी । बदलणें आहे निर्धारि ।
ऐसें गीताशास्त्रांतरीं । भगवान् वदला अर्जुना ॥८॥

जे जे ब्रह्मवेत्ते झाले । त्यांनी त्यांनी ऐसेंच केलें ।
शरीरवस्त्रांसी बदलिलें । हें कांही विसरू नका ॥९॥

चतुर्थीचा अवघा दिवस । आनंदामार्जीं काढिला खास ।
बाळाभाऊच्या धरिलें करास । आसनीं आपल्या बसविलें ॥३१०॥

मी गेलों ऐसें मानूं नका । भक्तीत अंतर करूं नका ।
कदा मजलागी विसरू नका । मी आहे येथेंच ॥११॥

ऐसें भाषण करून । योगें रोधिला असे प्राण ।
दिला मस्तकी ठेवून । त्या महात्म्या पुरुषानें ॥१२॥

शके अठराशें बत्तीस । साधारणनाम संवत्सरास ।
भाद्रपद शुद्ध पंचमीस । गुरुवारी प्रहर दिवसाला ॥१३॥

प्राण रोधितां शब्द केला । 'जय गजानन' ऐसा भला ।
सच्चिदानंदीं लीन झाला । शेगांवामाझारीं ॥१४॥

देहाचें तें चलनवलन । पार गेलें मावळोन ।
स्वामी समाधिस्त पाहून । लोक हळूहळूं लागले ॥१५॥

पुकार झाली गांवांत । स्वामी झाले समाधिस्थ ।
ऐसी ऐकतां मात । हृदय पिटतीं नारीनर ॥१६॥

गेला गेला साक्षात्कारी । चालता बोलता श्रीहरी ।
गेला गेला कैवारी । आज दीनजनांचा ॥१७॥

गेला आमुचा विसांवा । गेला आमुचा सौख्यठेवा ।
विझाला हा ज्ञानदिवा । कालरूपी वाच्यानें ॥१८॥

अहो गजाननस्वामी समर्था ! । आतां आम्हांस कोण त्राता ? ।
कां रे इतक्यांत पुण्यवंता । गेलास आम्हां सोडून ? ॥१९॥

मार्तंड पाटील, हरी पाटील । विष्णुसा, बंकटलाल ।
ताराचंद प्रेमळ । भक्त स्वामींचा जो असे ॥३२०॥

श्रीपतराव कुळकर्णी । मठामाजीं जमले जाणी ।
विचार केला अवघ्यांनी । ऐशा रीतीं श्रोते हो ॥२१॥

आज आहे पंचमीचा दिवस । समाधि न द्या स्वामीस ।
हाळोपाळीच्या लोकांस । येऊं द्या हो दर्शना ॥२२॥

आतां पुढें ही मूर्ति । लोपणार आहे निश्चिती ।
अस्तमानापर्यंत ती । लोकांची ती वाट पाहा ॥२३॥

ज्यांच्या नशिबीं असेल । तयांना दर्शन घडेल ।
नका करूं आतां वेळ । जासूद धाडा चोहींकडे ॥२४॥

गोविंदशास्त्री डोणगांवचे । एक विद्वान् होते साचे ।
ते बोलिले आपुल्या वाचें । सर्व लोकांस येणें रीतिं ॥२५॥

त्यांच्या आवडत्या भक्तांसी । ते दर्शन देतील निश्चयेंसी ।
तोपर्यंत प्राणासी । मस्तकीं धारण करतील ॥२६॥

त्याची प्रचीति पहावया । नको कोठें लांब जाया ।
पहा लोणी ठेवूनिया । येधवां मस्तकीं स्वामींच्या ॥२७॥

लोणी ठेवितां शिरावरी । तें पघळूं लागलें निर्धारी ।
जो तो त्याचें कौतुक करी । बल हें योगशास्त्राचें ॥२८॥

तो प्रकार पहातां । गोविंदशास्त्री झाला बोलतां ।
एक दिवसाची काय कथा । हे राहतील वर्षभर ॥२९॥

निःसंशय ऐशा स्थितींत । परी हें करणें अनुचित ।
आवडते अवघे आलिया भक्त । समाधि द्या स्वामीला ॥३३०॥

तें अवघ्यांस मानवलें । स्वामीपुढें आदरें भलें ।
भजन त्यांनी मांडिलें । हजार टाळ जमला हो ॥३१॥

दूरदूरच्या भक्तांप्रत । स्वामी जाऊन स्वप्नांत ।
आपुल्या समाधीची मात । कळविते झालें विबुध हो ॥३२॥

तया ऋषिपंचमीला । अपार मेळा मिळाला ।
लोकांचा तो शेगांवाला । घ्याया दर्शन स्वामींचें ॥३३॥

रथ केला तयार । दिंडया आल्या अपार ।
सडे घातले रस्त्यांवर । गोमयाचे बायांनी ॥३४॥

रंगवल्या नानापरी । काढूं लागल्या चतुर नारी ।
दीपोत्सव झाला भारी । त्या शेगांवग्रामाला ॥३५॥

मूर्ति ठेविली रथांत । मिरवणूक निघाली आनंदांत ।
रात्रभरी शेगांवांत । तो ना थाट वर्णवे ॥३६॥

वाद्यांचे नाना प्रकार । दिंडया मिळाल्या अपार ।
होऊं लागला भजनगजर । विठ्ठलाच्या नांवाचा ॥३७॥

तुळशी बुक्का गुलाल फुले । भक्त उधळूं लागले ।
फूलांखाली झांकून गेले । श्री गजानन महाराज ॥३८॥

बर्फी पेढ्यास नाही मिती । लोक वांटिती खिरापती ।
कित्येकांनी रथावरती । रुपये पैसे उधळीले ॥३९॥

ऐशी मिरवणूक रात्रभर । शेगांवीं निघून अखेर ।
उदयास येता दिनकर । परत आली मठांत ॥४०॥

समाधीच्या जागेवरी । मूर्ति नेऊन ठेविली खरी ।
रुद्राभिषेक केला वरी । अखेरचा देहाला ॥४१॥

पूजा केली पंचोपचार । आरती उजळली अखेर ।
भक्तांनीं केला नामगजर । गजाननाचे नांवाचा ॥४२॥

जय जय अवलिया गजानना ! । हे नरदेह धारी नारायणा ! ।
अविनाशरूपा आनंदघना ! । परात्परा जगत्पते ॥४३॥

ऐशा भजनाभीतरीं । मूर्ति ठेविली आसनावरी ।
उत्तराभिमुख साजिरी । शास्त्रमार्गाप्रमाणें ॥४४॥

अखेरचें दर्शन । अवघ्यांनी घेतलें जाण ।
'जय स्वामी गजानन' । ऐसें मुखें बोलोनी ॥४५॥

मीठ अर्गजा अबीर । यांनीं ती भरली गार ।
शिळा लावूनी केलें द्वार । बंद भक्तांनी शेवटीं ॥४६॥

दहा दिवसपर्यंत । समाराधना चालली तेथ ।
घेऊन गेले असंख्यात । लोक स्वामींच्या प्रसादा ॥४७॥

खरोखरीच संतांचा । अधिकार तो थोर साचा ।
सार्वभौम राजाचा । पाड नाही त्यांच्या पुढें ॥४८॥

स्वस्ती श्रीदासगणूविरचित । हा गजाननविजय नामें ग्रंथ ।
भाविकां दावो सत्पथ । भक्ति हरीची करावया ॥३४९॥

शुभं भवतु ॥ श्रीहरिहरार्पणमस्तु ॥
॥ इति श्री गजानन विजय ग्रंथस्य एकोणविंशोऽध्यायः ॥

@@@@@

